

**Sexismoaren eta indarkeria sexistaren
prebentziorako gida**

6-8 urteko haurrak

**Gipuzkoako
Foru Aldundia**

**ETORKIZUNA
ORAIN**

Izenburua: Sexismoaren eta indarkeria sexistaren prebentziorako gida. 6-8 urteko haurrak.

Egilea: Gipuzkoako Foru Aldundiko Emakumeen eta Gizonen berdintasunerako Organoa.

Autorea: Kalaka Koop. Elk. Txikia

Lan-taldea:

Koordinazioa: Gipuzkoako Foru Aldundiko Emakumeen eta Gizonen Berdintasunerako Organoa

Gipuzkoako Foru Aldundiko partaideak: Haur, Nerabe eta Gazteen Sustapenerako Zuzendaritza eta Hizkuntza Berdintasunerako Zuzendaritza.

Adituak: Kalaka, Emagin, Emun, Hezi2de eta Sortzen Consultoria.

Diseinua eta maketazioa: Kalaka

Animaziozko ikus-entzunezkoaren ekoizpena:

Gidoiaren sorrera eta koordinazioa: Kalaka

Ilustrazioak eta animazioa: Hiru Damatxo

Ahotsaren bikoizketa: Nerea Arriola

Haurren ahotsak: Amaia, Olaiz, Iraun eta Eñaut

Aurkibidea

1. HITZAURREA	4
2. KOKAPENA	5
3. ESKU-HARTZERAKO MARKO TEORIKOA	7
3.1. Indarkeria sexista	7
3.2. Hezkidetza	7
3.3. Egiturazko dimentsioa	8
4. INDARKERIA MATXISTAREN ESPARRU TEORIKOA	15
4.1. Indarkeria matxista	15
4.2. Indarkeria sexista	16
4.3. Indarkeria sexistaren sozializazioa	17
5. INDARKERIA SEXISTAREN PREBENTZIOA	20
6. ANIMAZIOZKO IKUS-ENTZUNEZKOAREN AURKEZPENA	24
6.1. Ezaugarri nagusiak	24
6.2. Funtzio nagusiak	25
7. ESKU-HARTZE METODOLOGIA	30
8. ESKU-HARTZE METODOLOGIA GARATZEKO ARIKETAK	32
8.1. Gaiaren aurkezpena	32
8.2. Errealitatearen azterketa	32
8.3. Hausnarketa sustatzeko galderak	36
9. ARIKETAK LANDU OSTEKO ONDORIOAK	38
10. PAUSSO ERRONKA	40
11. JARRAIPENA EGITEKO METODOLOGIA	42
11.1. Haurren jarraipena egiteko ebaluazio fitxa	42
11.2. Hezitzaileen jarraipena egiteko ebaluazio fitxa	43
12. SAKONTZEKO EDUKIAK	44

Hitzaurrea

Pausso haur eta gazteekin indarkeria sexistaren prebentzioa lantzeko ekimen bat da. Gipuzkoako Foru Aldundiak, 2019. urtean, Aurrekontu Irekiak ekimena jarri zituen abian, Herritarren Partaidetzarako Zuzendaritzaren eskutik. Ekimen horren emaitza izan da hemen aurkezten den egitasmoa; izan ere, haur eta gazteekin indarkeria sexistaren prebentzioan aritzeko ikus-entzunezkoak egiteko proposamena hautatu zuten herritarrek.

Pausso ekimena gauzatzea erronka handia izan da, Covid-19aren izurritearen erdigunean, 2020 urteak izan dituen gora-behera guztiak kontuan izanda. Halere, Gipuzkoako Foru Aldundiko Emakumeen eta Gizonen berdintasunerako Organoaren gidaritzapean, eta Haur, Nerabe eta Gazteen Sustapenerako Zuzendaritza eta Hizkuntza Berdintasunerako Zuzendaritzaren elkarlanarekin, Pausso ekimena garatu da.

Paussook eduki egokiak zituela ziurtatzeko, emakume eta gizonen berdintasunean, indarkeria sexistaren prebentzioan eta ikus-entzunezko alorrean adituak diren hainbat pertsonarekin osatu du Aldundiak lan-taldea. Horien jarraibideak kontuan izanda, hauek dira Pausso ekimenaren ezaugarri nabarmenenak:

- Prebentzio goiztiarra lehenetsi da. Indarkeria sexistaren prebentzio lantzeko nerabeekin lanean aritzea da arruntena, horregatik gazteenentzako edukiak ekoizteko erronka hartu zen: 6-14 adin-tarteko haur eta nerabeak dira Paussoen hartzailleak.
- Garatze-une ezberdinetara egokitzen diren lau ikus-entzunezko ezberdin gauzatu dira: animaziozko bideo bat, 6-8 adin tarterako; bideo-joko bat, 8-10 adin tarterako; bideo bat, 10-12 adin tarterako; eta mugikorrarentzako aplikazioa bat, 12-14 adin tarterako.
- Ikus-entzunezko guztiek haur eta gazteekin lan-dinamikak gauzatzeko tresna bat izan nahi dute, horregatik, hain zuzen ere, egin da irakurtzen ari zaren gida hau.
- Azkenik, Pausso ekimenak, indarkeria sexista lantzeko ikuspuntu feminista du oinarri, horrek esan nahi du, indarkeria sexista emakumeen eta gizonen arteko egiturazko desberdinkerian kokatzen dela. Beraz, indarkeria sexista prebenitzeko, egitura horiek, rolak eta estereotipoak desikasi egin behar dira eta eredu berriak ikasi.

Eredu berri horiek eraikitzen pausoak emateko abiarazi da Pausso, Gipuzkoako herritar guztien eskura.

Kokapena

6 urtetik 14 urte bitarteko gazteengan indarkeria sexista prebenitzea da Pausso proiektuaren **helburua** eta horretarako hezitzaileei baliabide egokiak eskaintzea. Gida hau adin tarte honetarako sortutako ikus-entzunezkoa landu eta gaia bere osotasunean garatu ahal izateko baliabide lagungarria da. Hori dela eta, indarkeria sexista ulertzeko oinarriaren azalpen teorikoa izateaz gain, bere prebentzioan esku-hartzeko metodologia ere azaltzen da.

Paussoren helburu zehatzak:

- Sexismoaren eta indarkeria sexistaren gaineko sentsibilizazioa lantzea.
- Gazte eta hezitzaileei indarkeria sexisten egoerak identifikatzen laguntzeko tresnak eskaintzea.
- Sexismoaren eta indarkeria sexista egoeren prebentziorako aholkuak ematea.

Paussoren esanahia:

Indarkeria sexista prebenitzeko proiektua izanik hau, ekintzara bideratuko zuen zerbait behar zuela argi zegoen, hori dela eta, Pausso izena jarri zaio.

Pause + so = Pausso

Pause + so + pauso hitzak batuta sortu da ikonografia. Izan ere, egoera sexistei aurre egiteko lehendabizi gelditu egin behar da, *-pause* egin-; aurre egin ahal izateko hausnarketa garatu *-so* egin- eta, azkenik, prebentzioaren bidea elkarrekin jorratu, hau da, pausoa eman.

Irudiari dagokionez, pausoari gazteek erabili ohi dituzten oinetakoen zola koloretsu eta alaien diseinua jarri zaio, eta *pause* ikurraren eskuineko lauki bertikalari legokiokeena baino pixka bat aurrerago kokatu dugu, pausoa ematearen ekintza aktiboa irudikatzeko. Aldi berean, “p” hizkia ere badenez, bi elementuak batuta daude.

Esku-hartzerako marko teorikoa

3.1. Indarkeria sexista

Indarkeria sexista “*emakumeek bizitzaren eremu ezberdinetan jasaten duten egiturazko ezberdintasun egoeran ditu erroak. Desberdintasun horri gizartean eta familian sexuaren arabera egindako zereginen eta arduren banaketa tradizionalak eusten dio, banaketa horrek emakumeak gizonen azpitik jartzen baititu. Emakumeen aurkako indarkeria ezberdintasun horren beste isla bat da, ziurrena larriena dena, baina horrez gain, gizartea kontrolatzeko funtsezko tresna da, ezberdintasun egoerari eutsi eta iraurarazi egiten baitio¹”.*

Indarkeria sexistaren prebentzioa lantzeko, beraz, lehenik eta behin, duen egiturazko dimentsioari heldu beharko diogu, eta, bigarrenik, indarkeria sexistaren ezaugarriak, formak eta eremuak ezagutu.

3.2. Hezkidetzak

Hezkidetzak ez da baliabide estrategiko bat, marko bat da, berdintasunera heltzeko hezkuntzako erantzun antolatua bat. Berdintasuna ikasi behar da, baina berdintasun eza des-ikasiz, berdintasun gabezia hori ezabatzeko lan egin beharra baitago. Sistema patriarkala desagerrarazi eta indarkeria jasaten duten neskei eta emakumezkoiei sostengua eman behar zaie. Garrantzitsua da femeninoa bigarren mailakoa ez dela azaltzea, horren balioa azpimarratuz eta eredu berriak erakutsiz. Egoera hau kritikaren bidez landu dugu orain arte, baina alternatibarik ere eman behar dira, ez da lantzen nola izan gazte, neska edo mutil, eredu sexistetatik at. Hezkidetzak berdintasunerako eremuan hezteko espazio bat proposatzen du.

Eredu berriak proposatu behar ditugu, indibidualki nola izan, baina baita kolektiboki nola izan ikusi ahal izateko ere. Berdintasuna maneiatzen ikasi egin behar da, eta ez da erraza, aurretik berdintasun ezaz ikasitakoa des-ikasi behar delako. Pertsona bakoitzak bere prozesua egin beharko du bizitzeko tokatu zaionaren arabera, eta horretan gaitzeko baliabideak eman behar dira.

¹ [Etxeko tratu txarrak eta sexu indarkeria jasaten dituzten emakumeei harrera hobea egiteko erakundearen arteko II. Akordioa](#)

3.3. Egiturazko dimentsioa:

Berdintasunean bizi garela uste duzue?

Lanean, familian, eskoletan, kalean, politikan, legearen aurrean...?

Erantzuna ezezkoa da, ez, ez gara berdintasunean bizi. Zorionez, aurrerapausoak ematen ari gara denon artean. Baina, indarkeria matxistaren eraginez emakumeak eta genero nahiz sexualitate arautik kanpo kokatzen diren pertsonen jasaten duten egoera onartezina da eta horri aurre egiteko ezinbestekoa da gaztetatik gaiaz hitz egin eta egoerari aurre egiteko baliabideak landu eta praktikan jartzea.

Nola sortzen da desoreka sozial hori? Herrialde gehienetan errotuta dagoen sexu-genero-sexualitate sistemaren bitartez.

Gizarte antolaketaren oinarria da sexu-genero-sexualitate sistema

- **Sexu** kontzeptuak gorputzak dituzten genitalen araberako desberdintasun anatomiko, kromosomarenak, hormonalak eta fisiologikoak adierazten ditu. Baina, ezberdintasun eta konplexutasun horiek guztiak, genitalen itxurara murriztuak izan dira, bi sexu mota dituen sailkapen sozial bat eratuz: arra eta emea. Horri sexu sistema bitarra deritzo, sistema horretan har edo eme ez diren beste sexu-espresio guztiak baztertuak izango dira, esate baterako, intersexualak. Errealitate ezezagun eta ikusezin horrek, ustezko normaltasun bitarrari eustearren, erakusten digu sexua ere eraikuntza kulturala dela, eta ez gertaera biologiko hutsa.
- **Genero** kontzeptuak, gizarte bakoitzean ustezko sexu antolaketa bitar horri lotzen zaizkion eduki anitzak adierazten ditu; hau da: emakume edo gizon izateak gizartean duen esanahia, baita bien arteko harremana eta harreman hori gauzaterakoan dauden botere/mendekotasun erlazio desberdinak ere. Sexu bitar ereduari lotzen zaizkion genero eduki horiek, hierarkikoak, dikotomikoak eta elkar-baztergarriak dira, hau da, maskulinoak botere posizioa izango du, femeninoak, ordea, mendekotasun posizioa; horregatik, femeninoa denak ezin du maskulinoa izan eta alderantziz.
- **Sexualitate** kontzeptuak, pertsona bakoitzari desiragarri zaion joera sexuala azaltzen du eta horrekin lotuta garatzen duen subjektibotasuna. Sexualitateak gizartea arautzen du, sexu-genero sistema bitar horri dagokion elkar-harremana finkatzen baitu: heterosexualitatea. Gainera, heterosexualitatearen baitan, emakumeen erreprodukzio ahalmena kontrolatzen da. Horregatik esaten da sexualitate normatiboa dela heterosexualitatea, alegia, gizon eta emakumeen arteko botere harremanak finkatzen dituelako. Heterosexualitateetik at dauden sexualitateak, ez normatiboak diren heinean, zigor soziala eta indarkeria pairatuko dute.

Jaiotzen garen momentutik sailkatuak izateko beharra du gizarteak, horrela, beste aukerarik ez balego, haurrak euren bistako genitalen baitan ar ala eme moduan sailkatzen dira. Sailkapen hori egin ondoren, dagokien generoari lotzen zaie zuzenean, era hierarkikoan, haurraren sentimendu eta desioak kontuan izan gabe, genero bakarra dagokio, maskulino ala femeninoa. Genero bakoitza antzeztu behar den pertsonaia moduko bat da, kulturaren baitan eraikia izan dena, eta pertsonaia hori esleitzen denean, bere baitan dauden portaerak eta funtzioak betetzeko obligazioa sortzen zaio jaioberriari. Era berean, heterosexuala izango dela aurre-ikusiko da, kontrakoa azaleratzen ez den arte.

Esperimentu sozial honen bitartez argi ikusten da generoaren zama zein barneratua daukagun helduok, eta genero-estereotipoak nola transmititzen diren belaunaldiz belaunaldi: [La mente en pañales](#).

Desberdintasun biologikoak **desoreka** sozial bihurtzen dira, izan ere, generoak ez dira parekoak kontsideratzen; genero maskulinoa femeninoa baino hobeto baloratzen baita. Ikusi dugun moduan, desoreka sozial hori *sexu-genero-sexualitate sistemaren* ondorio da; hau da: sexu-diferentzietatik abiatuz gizarteek sortzen dituzten jarduera, sinbolo, espektatiba, arau eta balore sozialen multzoen ondorio.

Baina, jakina da, lurralde bakoitzean aldatu egiten direla generoei esleitzen zaizkien jarduera, sinbolo, espektatiba, arau eta balore sozialak. Horregatik, azpimarratzen dugu, generoak eraikiak direla, eta interes berezia dagoela generoen botere-harreman hierarkikoa mantentzeko (izan ere, herrialde gehienetan genero maskulinoa baita gailentzen dena). Gizarte antolaketa honi, **patriarkatua** deritzo, eta gizarte patriarkatuetan gizonak dira erdigunean daudenak. Hau da, gizartearen egitura eta funtzio guztiak euren baitan sortu eta antolatzen dira eta, horrez gain, horien hitzak, pentsamenduak eta ekintzak dira gehien baloratzen direnak.

DESOREKA SOZIALAK NOLA ADIERAZTEN DIRA EGUNEROKOAN?

1) Genero-arauak:

Genero-arauak, gizonek eta emakumeek izan eta jokatu behar duten moduari buruzko ideiak dira. Arauak, gizarte edo komunitate batek une jakin batean genero bakoitzari esleitzen dizkion atributuei eta ezaugarri buruzkoak dira. Jarraibide eta itxaropen horietara egokitzen da, oro har, genero-identitatea eta une horretan bereziki gizartea, kultura eta komunitatea definitzen duen maila baten barruan ulertu behar da. Adin goiztiarretik barneratzen ditugun genero-arauek, sozializatzeko eta generoa estereotipatzeko arauen bizitza-ziklo bat sortzen dute.

2) Genero-estereotipoen bitartez:

Genero-estereotipoak emakumeen eta gizonen jokabideei buruzko ideien multzoa dira, kulturalki eraikiak izan direnak eta kontzientzia kolektiboan oso errotuta daudenak. Horren eraginez, emakumeengan eta gizonengan espektatiba desberdinak jartzen dira, eta nortasunaren eraketa sexuaren arabera mugatzen da. Aldi berean, ezarritako botere-harremanak legitimatzen dira, alderdi maskulinoari femeninoari baino balio gehiago ematen zaiolako. Binomio maskulino-femeninoari esleitzen zaizkion genero-estereotipo (elkarren osagarri) garrantzitsuetako batzuk hauek dira:

Maskulinitatearekin lotzen diren estereotipoak	Feminitatearekin lotzen diren estereotipoak
Kultura	Natura
Logika	Emozioa
Indar-fisikoa	Ahulezia fisikoa
Independentzia	Dependentzia
Aktibotasuna	Pasibotasuna
Ausardia	Lotsa

3) Genero-rol tradizionalen bitartez:

Genero bakoitzari esleitzen zaizkion rola zein diren errepikatzen zaizkio haurrari jaiotza momentutik, eta bere patua gizartearen sinesmenek markatzen dute. Pertsona bakoitzak bere ibilbide propioa sortzeko mugak jasotzen ditu txikitatik, eta muga horien baitan joaten da eraikitzen bere bizitza.

Maskulinitatearekin lotzen diren rola	Feminitatearekin lotzen diren rola
Bere ibilbide pertsonal eta profesionala garatzea da garrantzitsuen	Ondoan dituenak zaintzea (haurrak, bikotea, adineko senitartekoa...) da garrantzitsuen
Etxetik kanpo lan egiten duena	Etxetik kanpoko lanaz gain, etxeke lanez arduratzen dena
Aisialdirako aukera duena (plazagizona)	Karga mentala eta zaintza ardurak dituena (etxekeandrea)
Ekintzak egiten dituena (ekintzailea)	Besteen ekintzen arabera (haurrak, bikotea, zaintzen duen adinekoa...), bere egitekoak antolatzen dituena

4) **Genero-harremanen bitartez:**

Genero-harremanak emakumeak eta gizonak batzen dituzten gizarte-harremanak dira, eta horrek boterea, sarbidea eta sexuen baliabideen kontrola barne hartzen ditu. Arau sozialek eta kulturelek, oro har, emakumearekin edo sexu/genero arau tradizionalak betetzen ez dituztela uste dutenekin eta ohiko moduari lotutako gaitasun, trebetasun eta rolei balio gutxiago ematen diete. Horrek genero-harremanak, hierarkikoak eta desberdinak direla esan nahi du.

5) **Sexualitatearen eredu normatiboaren bitartez:**

Bi genero soilik hartzen dituenek sistemak kontuan, bien arteko osagarritasuna bultzatzen du soilik. Hau da, bi genero daude eta bakoitzak bestearekin elkartuta soilik bizi daitezke. Emakume eta gizonak elkar osatzearen ideia dago sexu-genero-sexualitate sistemaren baitan; eta eredu honi heterosexualitatea deritzo. Baina, hau ez da planteatzen aukera moduan, arau moduan baizik (heteroaraua). Horrela bada, txikitatik jasotzen dituzte haurrek beste generoarekiko maitasun-loturetarako mezuak, eta haurrak hazi ahala, uste dute heterosexualitatea dela eduki dezaketen sexualitate joera ala desira bakarra.

Horrez gain, heterosexualitatearen barruan, maitasun erromantikoaren jokabidea da sustatzen dena. Emakumei laranja erdia direnaren uste okerra transmititzen zaie, eta horrela, beren bizitzak gizon batekin soilik lortuko duela zentzua barneratzen dute. Gizonei, aldiz, euren aisialdia, nortasuna eraikitzea ala lagunekin egotea, emakume bikotekidearekiko harremana baino garrantzitsuagoa dela transmititzen zaie, eta horrela, pertsona independenteak direla barneratzen dute, besteak beste.

Ondorioa:

Faktore hauek betetzen dituzten pertsonak, “parametro normalen barruan” kokatzen dira, hau da, arauaren ala normalitatearen barruan. Eta faktore hauetakoren bat ala gehiago betetzen ez dituzten pertsonak, berriz, “parametro normaletik kanpo” kokatzen dira. Hau da, arautik kanpo.

Jokabideak “normal” eta “anormal” moduan kategorizatzea XIX. mendeaz geroztik eman diren eztabaida zientifikoaren bitartez finkatu dira, psikiatria sexologia edota medikuntza berak ezartzen dituzten normaltasuaren parametroak. Jakina da, gizartearen parte delako, zientzia ere androzentrista dela, hau da, gizona dela erreferentziazat hartzen den elementua, baloratzen dena eta gainera, bere baitan neurtzen dela guztia. Horregatik, garaian garaiko pentsamendu matxistak islatu dira zientziako ikerketa eta ondorioetan.

ZEIN DIRA AGENTE SOZIALIZATZAILE NAGUSIAK?

Aurrez aipatu dugun moduan, genero-estereotipoek, rolek eta sexualitate eredu aratuak eragin handia dute norberaren identitatea eratzerakoan, hau da, generoetako batekin identifikatzeko prozesuan. Zeregin horretan, bitartekaritza-lana agente sozializatzaile nagusiek burutzen dute: familiak, hezkuntza formal eta ez formalak eta komunikabideek, besteak beste.

Identifikazio-prozesu hori ez da %100ean ematen; izan ere, ez dugu gure burua generoetako batekin identifikatzen milimetroz milimetro, eta, gauzak sexuaren arabera esleitutako ereduarekin bat ez datozenean, kontraesanak eta ondoezak sortzen dira.

Nola sozializatzen dituzte agente horiek eredu normatiboak?

1) Familia:

Feminismoaren aurrerapenei esker, gaur egun familia ereduaren aniztasuna ikusgarriagoa da.

Nolanahi ere, familia nuklear heterosexualak (aita, ama, alabak eta semeak) erreferentziazko ereduak dira eta gure gizartean pisu handia izaten jarraitzen dute. Bertan, emakumeek etxeko kudeaketaren eta zaintza lanen erantzukizun osoa izan ohi dute, etxetik kanpo ere lan egin arren; gizonek, etxetik kanpo ekoizpen lanak egiten dituzte eta zaintza lanen bat, etxeko kudeaketaz arduratu gabe.

Lan banaketa honek, emakumeen eta gizonen balorazio desberdindua betikotzeaz gain, mezu esplizitu (hitzen, ekintzen, zigorren eta sarien bidez) eta inplizitu (maitasuna, jostailuak, opariak, laudorioak erakusten dituenak) desberdinak eraikitzen ditu. Horrek mutilen jarrera maskulinoak (etxeko lanetan erantzukizun txikiagoa izan behar dute, etxetik kanpoko hedapena bultzatu behar dute) eta nesken jokabide femeninoa (zainketa bultzatu, etxeko erantzukizun gehiago eman, edertasunean oinarritutako mezuak igorri, gizonezkoen onespeneraren bilaketa normalizatu) helarazten ditu.

2) Hezkuntza formala eta ez formala:

Irakasle eta hezitzaileengandik **tratu ezberdindua** jaso ohi dute haurrek, euren sexuaren arabera. Horrela, idazketarako eta txukuntasunerako exijentzia gehiago izaten dituzte neskek, mutilek baino. Izan ere, uste da, genero-estereotipoengatik, neskek saiatuagoak direla, pasiboagoak eta esanekeagoak. Mutilei, ordea, idazketarako eta txukuntasunarekiko gutxiago exijitzeak, ez die onik egiten, eta gutxiago saiatzea eta lanak ez hain zuzen entregatzea dakarkie. Honetaz gain, mutilak gehiagotan eta altuago hitz egiten dutela ikusi da eta irakasleek mutilen izenak gehiagotan esaten dituztela ahoz-goran, neskenak baino. Honek guztiak euren nortasunean eragin zuzena izaten du.

Espazio fisiko eta akustikoari dagokionez ere desberdintasunak ematen dira. Mutilek neskek baino espazio gehiago okupatzen dute aurrez aipatutako eremuetan. Ikastetxeetako patioetan era errazean ohar gaitzke honetaz: patio gehienetan futbol edo saskibaloizelaia egoten dira erdian eta orokorrean, mutilak izaten dira kirol hauetan gehien jokatzen dutenak eta neskek patioaren bazterretara bideratzen dituzte. Espazio gutxiago okupatzeaz gain, nesken jolasak ere diskretoagoak izatera bideratzen dira, gutxiago okupatzera, bigarren planoan egotera.

Horrelako jokabideekin, genero estereotipoak betikotuz, mutilak protagonistak izatera ohitzen dira eta neskek bigarren plano batean egotera, arreta deitu gabe.

3) Komunikabideak:

Komunikabideetan agertzen diren albisteen protagonisten generoa aztertzen badugu, gehiengo osoan gizonak direla ohartuko gara. Ildo horretan, Genero-berdintasunerako Europako Institutuak (EIGE) hau guztia berresten duten datuak eman ditu Europar Batasunari dagokionean:

- Emakumeak albisteen %26tan baizik ez dira protagonista; eta kasuen %10ean bakarrik dira emakumeak informazioaren xede nagusi.
- Informazio-estaldura egiten zaion emakume bakoitzeko, lau gizonekori egiten zaie.
- Pertsona adituei egiten zaien kontsultei dagokienez, %16 baizik ez dira emakumeak; eta ehuneko hori %10era jaisten da antolakunde edo kolektibo baten bozeramaile edo ordezkarien kasuan.

Aisialdiko edukiei dagokienez, pelikula, serie eta marrazki bizidun gutxi emititzen dituzte emakumeak protagonista dituenak, nortasun propioa dutena, eta maitasun ala inguruko gizonetaz hitz egiten ez dutenak.

Bechdel testa gainditzen duten oso ikus-entzunezko gutxi emititzen dituzte, alegia.

Bestalde, azpimarratu nahi dugun baliabide sozializatzaile nagusietako bat hizkuntza da. Izan ere, hizkuntza eta errealitatearen arteko harremana bikoitza baita: hiztunok errealitatea adierazteko darabilgu hizkuntza, baina aldi berean hizkuntzak errealitatearen ezagutza mugatzen du. Sozializazio prozesuan hizkuntzen erabilera sexista egin ohi da. Hau, generiko maskulinoa erabiliz egiten da genero ezberdinketa

Bechdel testa filmetan, komikietan, antzezlanetan eta beste kultura-produktuetan genero-desparekotasuna neurtzeko sistema bat da; Alison Bechdel-ek sortua. Hauexek dira testa osatzen duten baldintzak, eta hirurak bete behar ditu produktu kulturalak testa gainditzeko:

1. Filmean gutxienez bi pertsonaia emakumezko ateratzen dira.
2. Pertsonaia horiek behin behintzat elkarrekin hitz egiten dute.
3. Elkarrizketa horren gaia gizon bat ez den beste zerbait da (baldintza hau ez dagokio bikote erlazioari bakarrik: adibidez, aitari buruz diharduten bi ahizpek ere ez dute testa gainditzen).

Hiru baldintza horiek alderantziz jarriz gero, hau da, emakumeen ordezkari gizonak aplikatuz gero, ia film guztiek betetzen dituzte; aitzitik, emakumezkoiek ezarri gero, harrigarria da zenbat filmek ez duten testa gainditzen.

egiten duten hizkuntzetan, eta euskarazko kasuan, berriz, emakumeak ikusezin bilakatzeko esapide eta hitzak erabiliz.

Zentzu horretan, hizkuntza ere sexu-genero-sexualitate sistemaz zeharkatuta dago, eta horregatik, hizkuntzaz izendatzen dugun eta transmititzen dugun errealitate oro, jaiotzako sexuak lehenengoz eta bigarren aldiz gizarteak esleitutako generoak bereizita, sailkatuta eta hierarkizatuta dago. Sexuak bereizteko eta hierarkizatzekeo prozesuari sexismoa deritzogu.

Sexismoak pertsonak eta pertsonen arteko harremanak lantzeko modua gidatzen du, hau da, sexu-genero-sexualitatearekiko dugun ikuspegiarekin jokatzten duten edo ez kontuan hartuta etiketatzen ditu, menderatze-mailetan kokatuz, beren jokabideak eta beraiek gaitzespena edo onarpena sortuz.

Indarkeria sexista prebenitu ahal izateko, norberak erreproduzitzen dugun sexismoaz jabetu behar gara, desikasi eta genero-estereotiporik gabeko pentsamendua, hizkuntza eta portaerak barneratu, gazteei ere hori helarazteko.

4

Indarkeria matxistaren esparru teorikoa

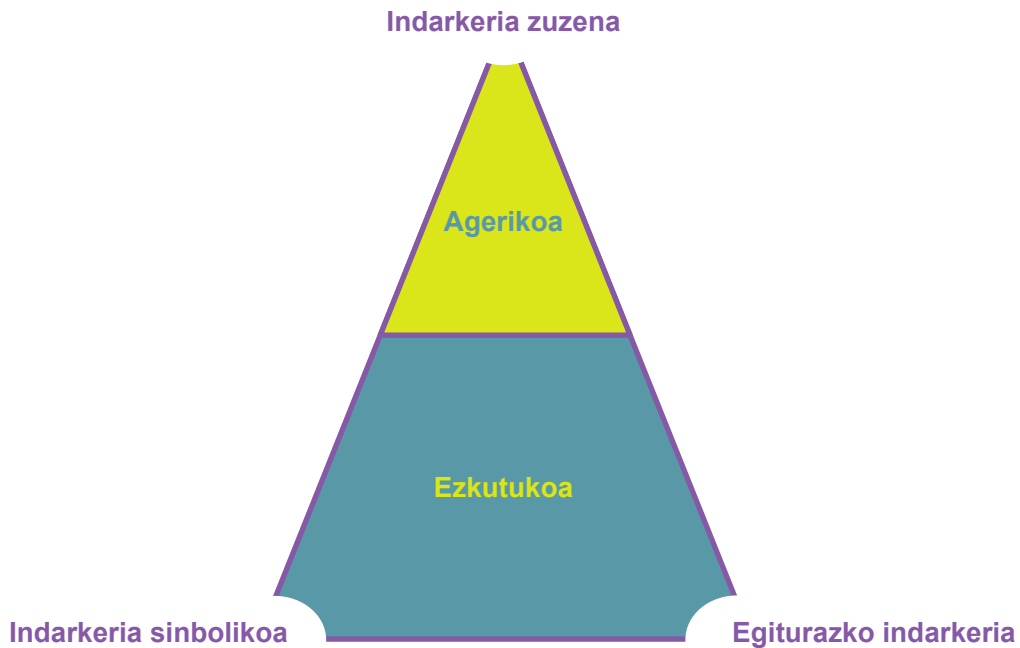
Indarkeria sexistaren prebentzioa lantzeko beharrezkoa da indarkeria matxistaren marko orokorrean kokatzea proiektua. Horregatik, proiektuaren oinarriak finkatzen dituen esparru teorikoa azalduko dugu segidan, eta hurrengo puntuan, indarkeria matxistaren oinarria xehetasunez azalduko dugu.

4.1. Indarkeria matxista

Indarkeria matxista neska, emakume eta genero identitate ala sexualitate ez normatiboa duten pertsonen duintasuna, estimua eta osotasun fisiko nahiz mentala sistematikoki kaltetzen laguntzen duten ekintza guztiei dagokie. Hau horrela izanik, espazio fisiko eta sinboliko guztietan tradizioz esleitu zaizkien genero-eskemak apurtzen dituzten pertsonak paira dezakete eta normatiboa bilakatu den sistema iraunarazteko kontrol-mekanismo bezala erabiltzen da, mekanismo horiek intersexualak, transgeneroak, transexualak, homosexualak, lesbianak eta ohiko sexu-genero-sexualitate sistema birsortzeari uko egiten dioten emakume eta gizonak pairatuko dituzte.

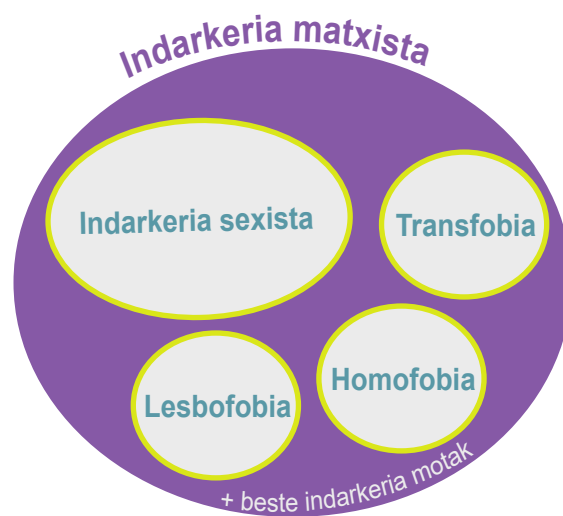
Gizarte eta eremu-sozial guztietan agertzen da, baina, arraza, klase eta talde etniko jakin bateko kide izatearen arabera maila desberdinetan eta mekanismo desberdinen bidez ematen da. Bere helburu nagusia, "maskulinoaren" nagusitasuna indartzea, legitimatzea eta errepikatzen laguntza da, bai "femeninoaren" gainetik, baita bi kategoria horien barruan ez dauden genero-identitate guztien gainetik ere.

Indarkeria hau patriarkatuak ezartzen duen desoreka sozialaren adierazpena da, eta, era berean, egitura patriarkalaren jarraipena bermatzen duen tresna da. Hiru esparruren bidez gauzatzen da: **indarkeria sinbolikoa** (aurreiritziak eta iruditegi soziala sortzen dituena); **egiturazko indarkeria** (diskriminazioa bermatzen duten instituzio guztien bitartez ematen dena), eta **indarkeria zuzena** (materializatzen ala exekutatzen den zuzeneko indarkeriaren adierazpen guztiak biltzen dituena).

4.2. Indarkeria sexista

Indarkeria sexista emakumeak emakume "izateagatik" edo emakume moduan "sinbolizatuak" izateagatik pairatzen duten indarkeria da. Bere helburua, aurrez azaldu den bezala, sexu-genero-sexualitate sistemak sortzen dituen gizon eta emakumeen arteko botere-harremanak mantentzea da (gizonak emakumeengan gailenduz). Zentzu horretan, indarkeria sexista genero sozializatorako tresna bat da, bai pairatzen dutenentzat (emakumeentzat), baita eragiten dutenentzat ere (gizonentzat). Beraz, indarkeria sexista ez da sexu-genero-sexualitate segida apurtzeagatik gertatuko den indarkeria, segida horren ezaugarri bat baizik. Hau da, emakumeek ez dute euren rola apurtu behar indarkeria sexista jasateko, "emakume izatearen" ondorio bat izan daitekeelako zuzenean indarkeria sexista pairatzea.

Horregatik guztiagatik, indarkeria sexista bada indarkeria matxista (sexu-genero-sexualitate sistemaren segida mantentzeko funtzioa betetzen duelako), baina indarkeria matxista mota guztiak ez dira indarkeria sexista izango. Adibidez, homofobiaren kasuan, gizon homosexualek indarkeria matxista pairatuko dute, baina ez indarkeria sexista. Halere, homosexualak diren gizonen artean diskriminazio handiagoa bizi dute “afeminatuak” direnak (plumadunak). Izan ere, feminitateak, zigor gehiago izango du, eta balio-galera handiagoa. Errealitate hori trans-maskulino eta trans-femeninoekin ere errepikatuko da.

Horrez gain, kontuan hartu behar da, pertsona askok errealitate diskriminatzaile bat baino gehiago bizi dutela (**interseksionalitatea** deritzona). Hau da, adina, jatorria, egoera administratiboa, desgaitasuna edo aniztasun funtzionala, sexualitatea eta egoera ekonomikoa bezalako faktoreen arabera, pertsonak jasaten duten desoreka sozialak eta botere-harremanak elkar gurutzatzen dira.

INDARKERIA SEXISTAREN SOZIALIZAZIOA:

Indarkeria jaiotzen garenetik ingurunearen eraginez ikasten den jokabidea da; ez da berezkoa; ez da naturala. Norberaren inguruak garaian garaiko ohitura eta jarraibide kulturalak irakasten dizkigu, eta hori da bakoitzaren haziera bideratzen duen faktore nagusia.

Sozializazioa bizitzarako beharrezkoak diren gaitasunak ikastean datza. Hau da, sozializazioaren bitartez, egitea onargarria dena eta ez dena ikasten da; bakoitzarengandik espero dena; onartuak izateko zein jokabide izan behar diren; eta arauak urratzean zein ondorio ala zigor jaso daitezken, besteak beste.

Sozializatzeko prozesuaren baitan indarkeriarekin lotutako **hiru ezaugarri garrantzitsu** ikasten dira:

- **Indarkeriaren naturalizazioa:**

Haur eta gazteek indarkerian oinarritutako harremanak naturalak direla ikasten dute. Izan ere, indarkeriazko jokabideak justifikatzeko joera zabaldua baitago: ezaugarri genetikoaren parte direla edota bere garapen ebolutiboaren parte direla argudiatuz (“ez duenez emozioak azaltzeko gaitasunik, lagunak jotzeko joera dauka”).

- **Indarkeriaren normalizazioa:**

Indarkeria kasuak horren ohikoak eta egunerokoak direnez, jokabide horiek jada ez dira arrotzak kontsideratzen eta pertsonekin edota harremantzeko moduekin identifikatzen dira (“elkar jotzen dutenek, elkar maite dute”). Bestalde, umeei txikitatuz ikusten dute indarkeria (marrazki bizidunetan, pelikuletan, helduekiko harremanetan, etab.), eta euren jolasaren parte bilakatzen dute.

- **Indarkeriaren erabilera eta ondorioak:**

Umeei indarkeria noiz eta noren kontra erabil dezaketen ikasiko dute, eta baita bere ondorioetatik nola ihes egin dezaketen ere. Neska-mutilak indarkerian oinarritutako estrategiak garatzera animatuko dituzte, munduan euren lekua zein den aldarrikatzeko mekanismo bezala.

Testuinguru honetan, txikitatik baita ere indarkeria sexista ikasten joaten dira, ez bere aldeko mezuak igortzen direlako, baizik eta indarkeriaren esanahi eta erabilera berezituak egiten direlako generoaren arabera. Hala ere, patroiz ezberdinak jarraitzen dituzte genero bakoitzak indarkeriarekiko harremanean:

- **Indarkeriarekiko erakargarritasuna:** mutilengan neskengan baino erakargarritasun-maila handiagoa pizten du. Gainera, normatiboa da gizonengan (naturalizat hartzen da gizonak agresiboak izan daitezkeela, eta justifikatu egiten da), eta neskengan berriz ez da onartzen hain erraz (ez maila berean ezta maila txikiagoan ere, ukatu egin baitzaie historikoki indarkeria erabiltzeko aukera, baita autodefentsa kasuetarako ere).

- **Indarkeriarekiko erantzuna:** mutilek indarkeriaz erantzutea zilegi dute (“mutilak horrela konpontzen dira”, “berekala lagun egiten dira”), eta neskek, berriz, indarkeriaz erantzuten badute beren kontra erabili ohi da jarrera hori. Neskengan espero dena txintxoak, goxoak eta sentiberak izatea da. Espero den hori apurtzen bada, hau da, feminitatearen estereotipoetatik ateratzean, zigor soziala etorriko da (“ze itsusia jartzen zaren horrela erantzuten duzunean”, “ze bruta zaren”). Neskei txikitatik agresibitatea erabiltzea ukatzen zaie, beraien barneko “indar” mota horrekin konexioa galtzen dute eta, gero, ez dute sinisten beraien burua defendatzeko gai direnik.

- **Indarkeriarekiko harremana:** txikitatik mutilen jolasak armak, gudak eta indarkerian oinarrituak izaten dira nagusiki. Nesken kasuan, berriz, zaintza lanak, etxeke lanak, eta apain egoteko jolasak.

- **Indarkeriarekiko gaitzespena:** mutilek ez diote indarkeriari dagokion dimentsioa ematen, hein handi batean, horiek direlako indarkeria sortzen dutenak (“ez da hainbesterako”, “broma bat zen”, “onartu behar duzu, hori baita normala dena”). Neskei, berriz, euren azalean pairatzen dutenez, indarkeriarekiko gaitzespen handiagoa sortzen zaie, nahiz eta askotan ez jakin indarkeria izendatzen eta egoera azaltzen.

Horregatik, indarkeria sexistaren prebentzioan lan egiteko ezinbestekoa da indarkeria hori identifikatzea, ez onartzea eta aurre egitea. Indarkeria motak izendatzen badira, ezagunak bilakatzen dira eta ondorioz, errazagoa da ez onartzea eta aurre egiteko estrategiak norberak eta taldean garatzea.

INDARKERIA SEXISTA

Ageriko indarkeria	Indarkeria ikusezina
Irainak	Umilazioa
Oihua	Mespretxuak
Mehatxuak	Erruztatzea
Eraso fisikoak	Gutxiespena
Sexu-erasoa	Ignoratzea
Bortxaketa	Inbisibilizatzea
Erailketa	Umore eta txiste matxistak
	Hizkuntza sexista
	Kontrola
	Anulazioa
	Txantaia emozionala

INTERSEKZIONALIZATEA:

Indarkeria sexistaren inguruko lanketa egitean, aipatutakoez gain, kontuan izan behar dira beste elementu batzuk: adina, jatorria, egoera administratiboa, desgaitasuna edo aniztasun funtzionala, sexualitatea, egoera ekonomikoa, eta abar luze bat. Elkar-gurutzatzen diren egoera horiek guztiak esperientzia propio bereiztuak sortzen dituzte, eta ezingo dira parekatu eta modu berean kudeatu indarkeria sexista pairatzen duen adin-txikiko neska baten bizipena, egoera administratibo ez erregulatuan dagoen emakume batena, desgaitasun intelektuala duenarena, edo arrazakeria pairatzen duenarena. Guztiek indarkeria sexistarekiko duten bizipena beste egoera horien bitartez zeharkatua egongo da, eta indarkeria sexistari aurre egiteko moduak ere ikuspegi interseksionala izan beharko du. Konplexutasun hori guztia kontuan hartzeari deitzen zaio **interseksionalitatea** kontuan izatea.

5

Indarkeria sexistaren prebentzioa

Aurrez landu dugun guztia kontuan izanda, indarkeria sexistaren prebentzioa gauzatzea da hurrengo pausoa. Prebentzio prozesu honetan hiru eragilek hartzen dute parte (erasotzaileak, erasotuak eta hauen inguruneak), eta garrantzitsua da eragile bakoitzak dituen jokabideak aztertzea, onargarriak ez direla jabetzea eta prebentziorako estrategia indibidual eta kolektiboak eraikitzea.

Jarraian aurkezten ditugun taulak, aipatzen dugun honetaz jabetzeko baliabide egokia dira. Horren berri izateak, prebenitzeko baliabideak nondik bideratu behar diren jakiten lagunduko diete honetan dabilzan hezitzaile, guraso, irakasle, etab.ei. Indarkeria sexistaren nondik norakoak ulertuta taula hauen bidez, nola esku-hartu proposatzen da. Hau da, indarkeriarekin lotutako heldu eta gazteen jarrerak desikaziz, indarkeria sexista prebenitzeko aukerak handitzen joango dira.

INGURUNEA

Ohikoak diren jokabideak:		Prebentziorako estrategia-aholkuak:	
Gazteak	<p>Eraso baten berri izatean ala zuzenean ikusten denean, inguruan dauden pertsonak ez dute gaitzesten ala ez diote aurre egiten.</p>	<p>Eraso baten berri izan ala ikusi duenak, horren berri emateko ala esku-hartzeko ardura hartu behar du. Bestela, erasotzailea babesten ariko baita.</p>	
	<p>Inguruko pertsonak ez direnez ausartzen esku-hartzera, gertaeraren larritasun-maila txikitzen laguntzen dute.</p>	<p>Gertaeraren aurrean sortzen den isiltasun-ituna hautsi behar da, eta horretarako, neska-mutilei laguntasunaren garrantzia irakatsi behar zaie.</p>	
	<p>Ez dago ohiturarik indarkeriazko gertaeren inguruan taldean eztabaidatzeko, ezta gaizki egin dela aitortzeko ere.</p>	<p>Indarkeriazko jarrerak beti aitortu behar dira, eztabaidatu eta dagokion ondorio (zigorra) ezarri. Baina, ez dira inoiz estigmatizatuko, gazteen ikasteko eta aldatzeko gaitasunean konfiantza izan behar baita.</p>	
	<p>Bi erresistentzia kultural ematen dira gazteen artean: 1) Arazoak laguntzarik gabe konpondu ditzakeela defendatzen duen ustea. 2) Salatari izatea erasotzailea izatea baino okerragoa denaren ustea.</p>	<p>Erasotzailea nor izan den ez kontatzeak indarkeriaren prebentzioa zailtzen du. Horregatik, hausnarketarako eta talde-eztabaidarako giroak sortu behar dira, indarkeria sexistaren inguruan hitz egiteko.</p>	

Ohikoak diren jokabideak:		Prebentziorako estrategia-aholkuak:	
Helduak	<p>Gaztea babesteko joera izan dezake helduak, eta, horren eraginez, bere jarrera bortitzari larritasuna ken diezaioke eta zigorra kendu ala arindu.</p>	<p>Indarkeriazko jarreraren ondorioek bat egin behar dute erasotzailearen adinarekin eta erasoaren neurriarekin, baina indarkeriak beti ondorioren bat izan behar du.</p>	
	<p>Egoera sexistei larritasuna leuntzea, isilik mantentzea eta ez salatzea dira prebentzioa lantzeko traba handienak.</p>	<p>Salataria izatea mina egiteko asmoz ez dago ondo, eta hurrei hori irakatsi behar zaie. Baina ikusitakoa, entzundakoa edo bizitakoaren gainean lagun dezaken pertsona bati kontatzeak, erasoak gelditzen lagun dezaketela esan behar zaie.</p>	
	<p>Erasotzaileaz eta erasoaz hitz egitea tabu bilakatzen da, eta eztabaiarako kultura ukatzen da. Berehala adiskidetzeko beharra sortzen zaie, barkamenak eskatu eta arazoa konponduta dagoela sinestaraziz.</p>	<p>Adiskidetzen eta berehala ahazten saiatu baino lehen, gertaera nola eman den aztertu behar da. Horrela, konpontze-prozesu guztiak ikasgai izango dira.</p>	

ERASOTUA

Ohikoak diren jokabideak:	Prebentziorako estrategia-aholkuak:
Bakarrik sentitzen dira erasotuak izandako neskak edo gazteak. Horregatik, isilik mantentzen dute gertaera.	Taldeak erasotuarekiko babes talde bat sortuko du eta argi azalduko diote beti izango duela euren laguntza.
Gaur egun, indarkeria sexistaren inguruan hitz egiten denean, oso errotuta dago erasotuak gertatzen zaienaren erantzuleak direla edo euren jarrerarekin indarkeria hori eragin dutela defendatzen duen ustea.	Erasotuak bere burua defendatzeko eskubidea du, protesta egitekoa ala erantzutekoa. Eta helduak ez du prebentzioaren perspektiba galdu behar, defentsako jarrera erasoaren jarreraren parekotzat ala larriagotzat hartuz.
Biktima bat zer den arautzen duten aurreiritzien ondorioz, enpatia gal daiteke haserretu eta erantzuten duten biktimekiko.	Aurreiritziak berraztertu egin behar dira, eta argi izan behar da biktimak ez direla biktima bihurtu euren jarreragatik, norbaitek erasotu dituelako baizik.
Helduak ez du jakiten zein estrategia jarraitu erasotuari laguntzeko.	Helduak aitortpena, egindako minaren konponketa eta justizia egitea eskaini behar dio.

ERASOTZAILEA

Ohikoak diren jokabideak:	Prebentziorako estrategia-aholkuak:
Erasotzaileari ez zaio gehienetan aurre egiten. Eta aurre egiten zaion kasuetan, indarkeria erabiltzeko joera dago.	Erasotzaileari aurre egin behar zaio, baina ez bere jarrera erreproduzitzuz; hau da, ez da indarkeriaren bidea erabiliko, adimena baizik.
Erasotzailearekiko errukitasuna izaten da.	Errukitasuna balore garrantzitsua da, baina horrek ezin du zigorgabetasunera bultzatu. Erasotzailearekiko errukitasuna nagusitzen bada, erasotuarekiko indarkeria bikoitza eragiten gabiltza.
Indarkeria sexista eragiten duten erasotzaileak lidertzat hartzen dira.	Indarkeria sexista mota guztiak errefusatu behar dira denengandik eta jarrera oldarkorrek eguneroko harremanetatik ezabatu.

Aipatu diren ohiko jokabideak nonahi ematen dira, eta beraz, horren jakitun izanik, hauen prebentzioa lantzeko sentsibilizazio-plangintza bat egitea beharrezkoa da. Adin tarte bakoitzari egokitutako ariketen bitartez, gaia lantzea eta konstantzia batekin jarraipena egitea izango da prebentzioaren arrakasta bermatuko duena.

Hau horrela izanik, Pausso proiektuaren baliabide anitzak zure eskura dituzu, egokien datorkizun moduan erabiltzeko, hau da, adin tarte bakoitzari dagokion ikus-entzunezkoa eta gida (alde batetik, indarkeria sexistaren eta indarkeria matxistaren oinarriak azaltzen dituen formakuntza duena, eta bestetik, esku-hartzea egiteko metodologia praktikoa duena).

6

Anizamaziozko ikus-entzunezkoaren aurkezpena

6.1. Ezaugarri nagusiak

Tipologia	Indarkeriazko jarreraren ondorioek bat egin behar dute erasotzailearen adinarekin eta erasoaren neurriarekin, baina indarkeriak beti ondorioren bat izan behar du.
Helburua:	Salataria izatea mina egiteko asmoz ez dago ondo, eta hurrei hori irakatsi behar zaie. Baina ikusitakoa, entzundakoa edo bizitakoaren gainean lagun dezaken pertsona bati kontatzeak, erasoak gelditzen lagun dezaketela esan behar zaie.
Marrazki bizidunen azterketa egitearen arrazoia:	Adiskidetzen eta berehala ahazten saiatu baino lehen, gertaera nola eman den aztertu behar da. Horrela, konpontze-prozesu guztiak ikasgai izango dira.
Ikus-entzunezkoa taldean aurkezteko modua:	<p>Esan bezala, ikus-entzunezkoa interaktiboa da. Aurkezleak galderak egiten dizkio publikoari, eta hori erantzuteko tartea ematen da (gelditzeko oharra ematen du aurkezleak, talde bakoitzak behar duen denbora har dezan erantzuteko).</p> <p>Honenbestez, hezitzailearen arduraren izango da, ikus-entzunezkoa gelditzen joatea, eta bere taldeak erantzunak pentsatzeko dagokion denbora hartzea. Erantzunak hurrengo orrietan dauden tauletan idaztea gomendatzen dugu, ikus-entzunezkoan ikusten diren hurrengo erantzunekin antzekotasuna duten ala ez ikusteko, eta bertan aipatzen diren ondorioak ere konpartitzen dituzten neurtzeko.</p> <p>Ikus-entzunezkoak dinamizatzen duen saio horrez gain, hurrengo orrietan beste ariketa batzuk ere proposatzen dira. Horrela, hezitzaileak saio gehiago dinamizatzeko materiala izango du.</p>

6.2. Funtzio nagusiak

Aurreko taulan aipatu dugun moduan, animaziozko ikus-entzunezkoak saio bat irudikatzen du, baina, hezitzailearen laguntza beharko da bere taldea ondo gidatzeko. Komeni da, beraz, ikus-entzunezkoan egiten diren galderak hezitzaileak aurrez irakurrita izatea, eta horrela, bere taldeko hurrek erantzunak ematea bermatzea errazagoa izango du (beharrezkoak ikusten dituen galdera-alternatibak aurrez pentsatuta izanik, alegia).

Ikus-entzunezkoan egiten diren galderak eta datuak biltzeko taulen erreferentziak:

	Galderak	Datuak biltzeko taularen izena
1	Zein dira zuen gustuko marrazki bizidunak?	1. taula
2	Zuen gustuko marrazki bizidunetako zenbat mutil pertsonaien izenak dakizkizue?	2. taula
3	Zuen gustuko marrazki bizidunetako zenbat neska pertsonaien izenak dakizkizue?	2. taula
4	Nolakoa da zuen gustuko pertsonaia?	3. taula
5	Deskribatu zure gustuko marrazki bizidunetako neska pertsonaia bat. Zer egiten du? Zein da bere lanbidea?	4. taula
6	Deskribatu zure gustuko marrazki bizidunetako mutil pertsonaia bat. Zer egiten du? Zein da bere lanbidea?	4. taula
7	Zer esan nahi du “neskak bezala” ala “mutilak bezala” egitea gauza bat? Ona dela uste duzue? Txarra? Zergatik?	5. taula
8	Zer izan nahi duzue handitan?	6. taula

1. taula

	Haurren generoa	Gustuko marrazkiak	Zergatia	Oharrak
1				
2				
3				
4				
5				
6				
7				
8				
9				
10				

2. taula		
	Neska pertsonaien kopurua	Mutil pertsonaien kopurua
Taldeko nesken erantzunak (guztira)		
Taldeko mutilen erantzunak (guztira)		

3. taula				
	Nesken erantzunak		Mutilen erantzunak	
Gustuko pertsonaiak	Neskak	Mutilak	Neskak	Mutilak
Ausarta da				
Arazoak konpontzen daki				
Leiala da				
Negartia da				
Abenturazalea da				
Gorputz sendoa dauka				
Gorputz ahula dauka				
Kiroletan trebea da				
Azkarra da (inteligentea)				
'Nesken' janzkera erabiltzen du				
'Mutilen' janzkera erabiltzen du				

4. taula

Neska pertsonaien deskribapenak	Mutil pertsonaien deskribapenak

5. taula

	Neskak bezala egitea	Mutilek bezala egitea
Nesken erantzunak		
Mutilen erantzunak		

6. taula

Nesken erantzunak	Mutilen erantzunak

Esku-hartze metodologia

Indarkeria sexista adin tarte honetako hurrekin lantzeko, esku hartze metodologia erabiltzea gomendatzen dugu, hau da, hezitzaile batek gidatzea gaiaren lanketa. Horretarako, atal honetan, esku-hartze metodologia garatzeko irizpideak eta urratsak azalduko ditugu, eta hurrengo atalean, urrats hauek garatzeko ariketa konkrituak proposatzen dira.

Esku-hartzearen helburua, gaur egungo errealitatea aztertzeko tresnak eskaintzea da, eta horien bitartez, jendartearen aldaketa bultzatzea. Aldaketa hori gauzatzeko hurrek txikitatik, sortzaile, kritikoa eta parte hartzaile izan beharko dute, eurengandik atera behar baitute konponbideak.

Lau urrats hauek proposatzen ditugu esku-hartzea gauzatzeko:

1) **Gaiaren aurkezpena:**

Ikus-entzunezkoak marrazki bizidunetan neska eta mutilen artean ematen diren desberdintasun diskriminatzaileak azaltzen ditu, ala beste era batera esanda, sexismoa azaleratzen du. Horregatik, ikus-entzunezkoa jarriko zaie hurrei eta galderak erantzutearekin batera, pixkanaka, sexismoa zer den ulertzera gonbidatuko ditugu. Lehen urrats honen helburua, aukeratutako gaira hurbilpen bat egitea izango da. Dagoeneko batzuk pertzibitzen dituzten edota erabat ezezagunak dituzten nozioen gainean hitz egiten hasiko dira, alegia.

2) **Errealitatearen azterketa:**

Behin ikus-entzunezkoaren saioa burutua, bertan atzemandako egoera sexisten inguruko azterketa egingo da taldean (horretarako eman dira aurrez hurren erantzunak biltzeko taulak, baina, ondorengo orrietan ere ariketa osagarriak egiteko beste taula batzuk eskainiko dira). Errealitatearen azterketa sakonagoa egiteko hiru tresna eskaintzen dira: inbertsioaren araua, genero-estereotipoen zerrenda eta genero-rolen zerrenda.

3) Hausnarketak eta eztabaidak:

Ikus-entzunezkoak gidatzen duen saioa eta hurrengo orrietako ariketak eginda, hurrek argumentu gehiago izango dituzte sexismo egoeren aurrean pentsatzen dutena adierazteko. Hausnarketa eta eztabaidak sustatzeko, hainbat galdera proposatzen dira, baina, hezitzaileak nahi beste galdera ala planteamendu egin ditzake eurek aukeratzen dituzten gaietara estuago lotuak egongo direnak.

4) Ondorioak:

Azkenik, banakako eta taldeko hausnarketa eta eztabaiden ondorioak aterako dituzte. Alternatiba ezberdinak, ziurrenik, eta interesgarria izango da horiek guztiak biltzea. Ondorio horiek, sexismoa ekiditeko irizpideak bilakatuko dira: ondo dagoena eta ez dagoena zer den adieraziko dutenak; onargarria dena eta ez dena, alegia.

Esku-hartze metodologia garatzeko ariketak

6-8 urteko hurrekin indarkeria sexista lantzen hasteko modua animaziozko ikus-entzunezkoa da, aurrez aipatu dugun moduan, eta bertan marrazki bizidunen azterketa egitea proposatzen da horiengatik jasotzen dituzten mezuek eragin zuzena baitute hurrengan. Hori dela eta, marrazki bizidunak sakonago aztertzeko hainbat ariketa proposatzen dira jarraian, ikus-entzunezkoa ikusi ondoren sexismoaren inguruan hausnartu ahal izateko.

8.1. Gaiaren aurkezpena:

Hezitzaileak aurre lan bat egin beharko luke lehenengo aldiz animaziozko ikus-entzunezkoa taldean planteatu aurretik, sexismoaren gaia nola aurkeztu pentsatzeko. Horretarako, gaiarekiko norberak duen ezagutza maila zein den neurtu beharko du, eta informazio gehiagoren beharra duela ikusiko balu, dokumentatu egin beharko luke (kontsulta ezberdinak eginez baliabide digital edo analogikoetan).

8.2. Errealitatearen azterketa:

Behin taldean gaia aurkeztu ondoren, ikus-entzunezkoa modu parte hartzailean landuko da. Ikus-entzunezkoa ikusi bitartean esan dituzten erantzunak taulatan bilduko ditu hezitzaileak. Horrela bada, taula horietan bildutako informazioa alderatzeko eta aztertzeko garaia hauxe da. Diferentziak ikusten dira taula bakoitzean neska eta mutil protagonisten kopuruan, izaeran (genero-estereotipoak) eta lanbide ala egitea gustatzen zaien gauzetan (genero-rolak)? Hitz egin ezazue taldean diferentzia horietaz.

Errealitatearen azterketa egiteko hezitzailearen lana errazte aldera, hiru tresna aurkezten ditugu. Tresna horiek hezitzailearentzat dira, buruan izan ditzan eta bere taldeko hurrek galdera guztiak ulertzeko eta erantzun ahalik eta sakonena lortzeko baliabideak izan ditzan. Ez dira zuzenean hurrekin lantzeko, oraindik ez baitute adinik kontzeptu horiek modu honetara ulertzeko.

1) Nola identifikatu sexismo egoerak? Inbertsioaren arauaren bitartez.

Marrazki bizidunetan eta edozein arlotan sexismoa identifikatzeko tresna egokia da inbertsioaren araua. Baliagarri izango zaizue testu bat, jarrera bat ala egoera bat sexista den ala egokia den frogatzeko. Inbertsioaren araua zera da, ikusten dugun egoera hori beste sexuko pertsonari aplikatuko geniokeen galdetzea geure buruari. Hau da, neskei bakarrik aplikatuko bagenie, ala mutilei bakarrik, hori sexista delako izango da (arraroa egiten zaigunean egoera hori bera beste sexuko pertsonari aplikatzea, alegia). Baina, neska ala mutilei, modu berean eta arraro iruditu gabe aplikatzerik balego, orduan, ez da sexista izango.

Adibidea: ipuin batean neskatila txikia panpinekin jolasten ageri da, eta bere anaia zaharragoa baloiarekin. Arraroa iruditzen bazaizu beste aldera izatea; hau da, mutil zaharragoa panpinarekin eta neskatila txikia baloiarekin jolasten aritzea, orduan, ipuinean ikusten dugun irudia sexista da.

Adibidearen azalpenak:

- Neskek zaintza lanak egiteko rola izaten dute bere gain, neska izate hutsagatik. Jostailu hori bakarrik eskaintzea neskatilei sexista da, edota ipuin/liburuetan panpinekin jolasten bakarrik irudikatzea ere sexista da. Areagotu egiten dituelako genero-rolak.
- Mutilek eremu publikoa erabiltzeko eta okupatzeko joera eta gizartearen babesa dute rol moduan, mutil izate hutsagatik. Jostailu hori bakarrik eskaintzea mutilei sexista da, edota ipuin/liburuetan mutilak baloiekin eta kanpo espazioan gehienbat irudikatzea ere sexista da. Areagotu egiten dituelako genero-rolak.
- Mutil zaharragoa panpinarekin jolasten ikustea arraro egiten bazaizu, zure pertzepzioa sexista da. Mutilei egozten zaizkien genero-rolari aurre eginez, zaintza-jolasak ere gusta dakizkielako mutilei.
- Neskatila txikiak baloia badu jostailu gustukoena eta hori arraro egiten bazaizu, zure pertzepzioa sexista da. Neskei egozten zaizkien genero-rolari aurre eginez, mugimenduko jolasak eta kanpo eremua okupatzen duten kirolak gusta dakizkielako neskei.

Hezitzaileak, galdera egingo die haurrei: uste duzue egoera horretako protagonista mutila izan balitz berdin onartuko genukeela? Uste duzue neska balitz...?

2) Nola identifikatu genero-estereotipoak?

Kultur baliabideetan (ipuinak, liburuak, pelikulak, serieak, bideo-jokoak...) genero-estereotipoak erreproduzitzen dira maiz eta oso barneratuta eta naturalizatuta ditugunez, kosta egiten da oro har horietaz jabetzea. Analisi horretan lagungarri izango den taula hau erabilgarria da kasu honetan marrazki bizidunetan ematen diren genero-estereotipoak elkarrekin identifikatzeko.

Genero-estereotipoak	
Neskak	Mutilak
Edertasuna	Gihartsua
Argaltasuna	Sendotasuna
Menpekkoa	Autonomoa
Zalantza	Ziurtasuna
Adeitsua	Autoritatea
Eremu pribatua	Eremu publikoa
Heterosexualitatean, objektu moduan da erakargarria (besteen desioa pizten duena)	Heterosexualitatean, subjektu moduan da erakarra (desioa duena)
Ahula	Indartsua
Bestearen ongizatea berearen gainetik	Bere ongizatea bestearen gainetik
Arduratsua	Arduragabea
Serioa	Barregarria
Gutxietsia	Gainbaloratua
Zaintza-ardurak	Norberaren-gozamena: aisialdia
Natura	Kultura
Gorputza	Intelektualitatea
Emozioak	Arrazoa

Zerrenda horretan agertzen diren genero-estereotipoen adibideak hezitzailea joango da proposatzen, baldin eta haurrengandik ez badira hasieratik ateratzen (1.2 taula osatzerakoan). Hezitzaileak, orduan, joera horiek sexistak direla aipatuko du, eta errealitatean ez duela horrela izan behar azalduko du. Hau da, neskak izan daitezkeela umoregileak, indartsuak, arrazoidunak eta autonomoak; eta mutilak izan daitezkeela sentimendudunak, zaintzaileak, zalantziatik eta serioak.

3) Nola identifikatu genero-rolak?

Sistematikoki genero bakoitzari funtzio eta rol konkrituak esleitzen zaizkio, eta zentzu horretan, marrazki bizidunetan zein lanbidetan aurkezten zaizkigun azaltzea desberdintasun horietaz jabetzeko ariketa interesgarria da.

Esaterako, gizonen lanbideak hobeto baloratuta daude bai sozialki eta baita ekonomikoki ere, emakumeenekin alderatuta. Horretaz gain, dohain egiten diren zaintza lanen zama gehiena emakumeena da. Hori aurrez ematen den sexismoaren ondorio zuzena da, soldata eta langileen baldintzetan eragin zuzena izanik.

Genero-rolak	
Lanbide feminizatuak	Lanbide maskulinizatuak
Erizaina	Medikua
Azafata - hegaldi laguntzailea	Pilotua
Jostuna	Goi mailako joskintza (alta costura)
Etxeko sukaldaria	Goi mailako sukaldaritza (alta cocina)
Etxeko lanak	Etxetik kanpoko lana, profesionala
Garbitzailea (etxeak, instituzioak, portalak...)	Garbitzailea (karreterak, kaleak...)
Garraio publikoen erabiltzailea	Txoferra (autobusa, taxia, trena...)
Harrera	Zuzendaritza
Modeloa	Kirolari profesionala
Saregileak	Arrantzaleak
Marraskilaria	Margolaria, pintorea
Ile-apaintzailea	Auto-mekanikaria
Dendaria	Ostalaria
Gizarte zerbitzuetako langilea	Arkitektoa, ingeniaria

Zerrenda horretan agertzen diren genero-rolen adibideak hezitzailea joango da proposatzen, baldin eta haurrengandik ez badira hasieratik ateratzen (28. orriko 4. taula osatzerakoan).

8.3. Hausnarketak sustatzeko galderak

Errealitatearen azterketa sakona egin ondoren, hausnartzeko eta ideia propioak garatzeko unea heldu da. Jarraian, bi ariketa proposatzen ditugu, haurrek adin tarte honetan, bizipen propioetatik ateratzen baitituzte ondorio handienak.

1. Ariketa: aztertu bi irudiak.

Konturatu zarete marrazki bizidun ugarian nesken gorputzak ahulagoak irudikatzen dituztela? hanka puntetan, hankak okerrak, ala albo batera altxata...

Lehen irudian, bi neska ageri dira pozik. Hori adierazteko, batek hankak okerrak ditu eta bi eskuak elkartuta. Bestea, berriz, hanka bat atzeraka daukala saltoka ari da. Zuek poza horrela adierazten duzue?

Bigarren irudian, bi pertsonaiek harridura bera azaltzen dute, baina, gorputzak modu desberdinean dituzte: mutilak patxara osoa erakusten du hankak zabaldua eta tripan jarrita besoa. Eta neskak, berriz, uzkurtuta dirudi, hankak okerrak dituelako eta bi eskuak elkarri helduta. Zuek harridura nola adierazten duzue?

2. Ariketa: harrapaketa jolasa.

Jarri zaitzete denak irudiko neskak dauden moduan: bi hankak okerrak eta oinak barrurantz begira dituzuela. Eta hezitzailea izango da harrapatzen duena. Hurrek modu horretara bakarrik egin dezakete korri; hezitzaileak, berriz, berak korri egiten duen moduan, normal. Kontatu 10 arte, eta has dadila jolasa!

Harrapaketa jolasa bukatzean, egin hausnartzeko galderak:

- Zer moduz sentitu zarete hanka okerrekin korrika? Ondo, deseroso...
- Indartsu ikusi duzue zuen burua? Azkar ibili zarete? Ala, ahul eta geldo?

Neskei galdetu:

- Neskak, nola egiten duzue zuek korri ahalik eta azkarren? Hanka okerrekin ala hankak zuzen eta sendo dituzuela?

Denei azaldu:

- Marrazki bizidun askotan neskak ahulagoak irudikatzen dira horrelako detaile txikiekin: gorputz argalak, hanka okerrak, postura oso formalekin (bi eskuak elkarrekin, hanka bat atzeraka...) eta horrela, zalantzatiak direla dirudi, urduri daudela...
- Baina, horrek ez du esan nahi neskek horrela izan behar dutenik. Gorputzak modu horretara irudikatzea sexista da, eta orain, hori badakitenez, bakoitza den bezala izatea dagokie, marrazki bizidunetako pertsonaien gorpuzkerak ez jarraitzea. Neska bakoitza eredu bat da, eta bakoitza den bezalakoa da.

Ariketak landu osteko ondorioak

9.1. Ondorioak osatzeko argumentuak hezitzaileentzat:

Neska eta mutilen kopuru desorekatuak:

Normalean neska protagonista gutxiago izaten dira liburu, ipuin, marrazki bizidun, serie eta pelikuletan. Izan ere, gehienetan, mutil talde bat izan ohi da protagonista, eta euren artean neska bat ala bi, gehien jota, agertzen dira.

Mutilak gehiago izateaz gain, hobeto ordezkutzen dituzte mutilen errealitate guztiak (gorputz aniztasuna, izaera aniztasuna, jatorri aniztasuna, etab.), baina, nesken kasuan, gutxi agertzen direnez, ez dute nesken errealitate anitza ordezkutzen, bakarrarena baizik.

Genero-estereotipoak:

Ordezkapen gutxi izateaz gain, estereotipatuak egoten dira erabat, eta nagusitzen diren estereotipoak hauek izaten dira: nesken kasuan izaera ahula, apala, lasaia, menpekoa, eta bigarren mailako protagonistak izaten dira. Askotan euren gorputzak dira euren izaerak baino protagonismo handiagoa hartzen dutenak: edertasuna, argaltasuna, moda ala apaingarriak nabarmenduz. Gainera, neska horien funtzio nagusia neska izatea da, ez dute pertsonaiaren asmo, ekarpen eta bizimoduan sakontzen; ez bada, mutil baten neska-laguna izatea, ala, konkistarako-gaia.

Mutilak, bestetik, horrela irudikatzen dira: izaera indartsua, ozenago eta gehiago hitz egiten dute, inizatibadunak, liderrak, lagun asko dituzte, lagunengandik maitatuak dira eta lehen mailako protagonistak dira. Ez dute ederrak izan beharrik protagonistak izateko, eta euren gorputzekiko ez dute presio-sozialik sentitzen. Mutilak normalean funtzio propioak izaten dituzte (pentsalaria, bizkorra, indartsua, babeslea, aztia, gerlaria, salbatzailea, heroia, bihurria, bromalaria, etab.) eta mutilekin harremantzen dira gehien bat. Neskekin harremantzen badira, maitasun kontuengatik izan ohi da, edota, gurasotasun-seme-alabatasunagatik.

Ondorio ohikoenen arabera, mutil protagonistak, neska zein mutilentzako dira erreferentziazko ereduak (kopuruz eta protagonismo mailaz gehiago direlako mutilak). Baina, emakumeak soilik neskatoentzat dira erreferentziazko eredu (gutxietsi egiten direlako neskak, eta ondorioz, mutilei ez zaizkie erreferentziazkoak iruditzen; neskei soilik).

“Neskak bezala” eta “mutilak bezala”:

Oro har, neskak bezala egiten dela esatean, mutilen mailaren azpitik egiten dela esan nahi da. Hau da, mutilek bezala egitea: sendo, indartsu... egitea da, eta neskak bezala egitea, berriz, ahul, zalantziati...

Esate baterako, mutilek negar egiten dutenean, oso ohikoa da “ez egin negar neskek bezala” esatea. Ahula dela esan nahi da negar egiten badu, neskak ahultasunarekin eta negar egitearekin lotzen direlako. Ala, “egin/jolastu mutilek bezala” esaerak alderantzizkoa adierazten du: indarrarekin, ausart ala gogo handiarekin egiteko ala jolasteko.

Zer izan nahi duzu handitan?

Galdera hori maiz egiten diegu haurrei, eta gehientsuenek erantzun bat botatzen dute. Interesgarria da euren erantzunak biltzea eta alderaketak egitea. Zenbat neskek esan dute futbolari profesionalak izan nahi dutela? Zenbat mutilek? Aukera berak dituztela uste duzu? Zenbat neska kirolari profesional daude gaur egun gure inguruan? Mutilen aldean oso txikia da kopuru hori. Komunikabideetan duten oihartzuna ere oso desorekatua da, mutilen kasuan KIROLA kontsideratzen delako, eta nesken kasuan, berriz, NESKEN kirola. Hau da, protagonistak mutilak dira kirol arloan, eta neskak, berriz, oso presentzia anekdotikoa dute.

Lanbide gehienetan, desberdin baloratzen dira arloak, eta badirudi sektore desberdinak direla emakumeek garatzen dituztenean (gutxiago baloratuak) edota gizonak garatzean (gehiago baloratuak). Hori azaltzeko lanbide feminizatu eta maskulinizatuen taula azaldu dizuegu aurreko orrietan.

10

Pauso erronka

Ikasturte batean honako erronka betetzera animatzen zaituztegu:

Pauso erronka!

Ikusten dituzuen 5 marrazki bizidun, serie ala ipuinak aztertzea

Pauso erronkaren bitartez, adin-tarte honetan ikusten diren marrazki bizidunak eta serieak genero ikuspegiz aztertzeko ohitura hedatu nahi dugu. Horretarako, talde bakoitzak bere ikasturteko plangintza egiteko proposamena luzatzen dugu. 5 marrazki bizidun ezberdinen atalak elkarrekin ikusi ditzakezue, eta ondoren, sexismoa dagoen ala ez aztertu. Horretarako, dagoeneko izango duzue esperientzia eta geroz eta errazago jabetuko zarete.

Orri honetan, erronka betetzeko plangintza adibide bat luzatzen dizuegu, baina, talde bakoitzaren errealitatea zein den baloratu ondoren ondorengo orrian daukazue bakoitzaren beharren arabera betetzeko moduko taula. Inprima ezazue taula hori, jarri denek ikus dezaketen lekuan, eta animatu zaitetzte erronka betetzera!

Pauso erronka					
Eduki mota	Izenburua	Ekintza	Sexismoa ageri da?	Noiz?	Eginda?
Marrazki bizidunak, seriea, ipuina	Deskribapena	Deskribapena	Bai/Ez, zergatik?	Aurreikusitako data	Bai/Ez
Marrazki bizidunak	Doraemon	Elkarrekin ikusi atal bat	Bai (genero-estereotipoak, genero-rolak, gorputzak...)	Urriak 15	Bai
Seriea	Go!azen	Norberak ikusi eta ondoren taldean solasaldia	Bai (nesken gorputzak sexualizatuak)	Otsailak 18	Bai
Marrazki bizidunak	Rita eta krokodilo	Elkarrekin ikusi atal bat	Ez (neska protagonista, ausarta, abila, irudimentsua...)	Abenduak 3	Bai
Ipuina	Tximeleta belarriak	Elkarrekin irakurri	Ez (bullingari aurre egiten dion neska ausarta, ama irudimentsua)	Apirilak 14	Bai
Ipuina	Amonatxoak	Elkarrekin ikusi	Ez (bi adineko amona jakintsuak, jostariak, maitaleak...)	Ekainak 10	Bai

Jarraipena egiteko metodologia

Hurrek indibidualki egiten duten lanketaren eta hezitzailearen lanketaren jarraipena egiteko ebaluazio fitxak daude jarraian. Tresna hauen bitartez, taldeak egiten dituen urratsak baloratuko dira eta etorkizuneko urratsak aurreikusteko hutsune eta indarguneak identifikatuko dira.

11.1. Hurren lanketaren jarraipena egiteko ebaluazio fitxa

Helburuak zenbateraino bete direnaren jarraipena egiteko, margotu egindako saio bakoitzari dagokion llaukitxo kolore hauetako batean: **gorriz** (ez badu helburua bete, hau da, sexismo ala indarkeriazko jarrerak baditu), **horiz** (urrats esanguratsuak izan baditu, hau da, hausnarketarako jarrera erakusten badu), eta **berdez** (helburua bete badu, hau da, hausnarketez gain, berdintasun jarreraren eragile bada).

IKASLEEN IZEN-ABIZENAK	EGINDAKO SAIOAK									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

11.2. Hezitzaileen lanketaren jarraipena egiteko ebaluazio fitxa.

Saioa	Landu denaren azalpena	Lantzeke geratu dena eta zergatia	Saioaren ala gaiaren indarguneak	Saioaren ala gaiaren ahulguneak	Oharra
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

Sakontzeko edukiak

Gipuzkoako Foru Aldundiak egindako edo sustatutako edukiak:

Hezkidetzeta eta indarkeriaren prebentzioari buruzkoak

- **“Betaurreko moreak gida”** Fresnedo, I., Gabilondo, J., Donostia-San Sebastián, Gaztematika. Gipuzkoako Haur, Nerabe eta Gazteen Sustapenerako Sistema, Arremanitz Kooperatiba, 2018 <https://www.gipuzkoa.eus/documents/4160367/6834071/Betaurreko-moreak-gida.pdf/992cfac7-976b-980d-af59-1deddd0f786f>

Beste eduki batzuk:

- **“Genero desberdintasuna eta sexismoa gizarte-sareetan”** Eusko Jaurlaritzza, Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Hezkuntza Saila. Ianire Estébanez, Norma Vázquez. 2013
http://minoviomecontrola.com/wp-content/uploads/2012/10/sexismoa_gizarte_sareetan_ianire_estebanez.pdf
- **“Ikastetxeetan genero prebentziorako esku liburua”** Eusko Jaurlaritzza, Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Hezkuntza Saila. Ianire Estébanez, Norma Vázquez.
https://www.euskadi.eus/contenidos/documentacion/inn_doc_convivencia/eu_def/adjuntos/coeducacion/9202016004e_pub_ei_genero_indarkeria_prebentzioa_e.pdf
- **“Genero-berdintasunean hezteko gida”** Familia, irakasle eta bestelako hezitzaileentzat” Luixa Reizabal Arruabarrena, Ed. UEU 2016

- **“Begiadak, esperientziak, saretzeak”** Hezkidetza eta pedagogía feministen kongresutik ateratako liburuxka. Calcuta Ondoan eta Ikertze <https://hezkidetza.calcutaondoan.org/es/materiales/>
- **“Escuelas libres de violencias machistas”** Kika Fumero, Marian Moreno, Carmen Ruiz Repullo. Col-leció estudis de violencia de género. Ediciones UIB. 2016
- **“Coeducación y prevención temprana de la violencia de género”** ESSOMBA, Miguel Ángel GAIRÍN SALLÁN, Joaquín RIFÀ DACHS, Judit SABAN VERA, Carmen TOMÉ GONZÁLEZ, Amparo. Ministerio de Educación y Ciencia 2007
<https://sede.educacion.gob.es/publivena/PdfServlet?pdf=VP12263.pdf&area=E>

Webgune interesgarriak:

- **Gipuzkoako Foru Aldundia, Berdintasunerako Organoa:** <https://www.gipuzkoa.eus/eu/web/berdintasuna/hasiera>
- **Beldur Barik:** <https://www.beldurbarik.eus/eu/>
- **Emakunderen glosarioa:** https://www.emakunde.euskadi.eus/contenidos/informacion/politicas_evaluaciones_2/eu_def/adjuntos/GLOSARIO_DEFINITIVO_webeusk.htm#_Toc336607135
- **Bibliografia iturri gehiago:** <https://www.euskadi.eus/eusko-jaurlaritza/-/albistea/2019/gazteekin-indarkeria-matxista-prebenitzeko-estrategiak-tailerraren-inguruko-bibliografia/>

ausso